

JAARBOEK
VAN HET
KONINKLIJK NEDERLANDSCH GENOOTSCHAP
VOOR
MUNT- EN PENNINGKUNDE

ONDER DE ZINSPREUK

„Concordia res parvae crescunt”

TE

AMSTERDAM

Commissie van Redactie:

Dr. W. F. BAX (Amsterdam).

Dr. H. ENNO VAN GELDER (Voorburg).

Dr. J. W. A. VAN HENGEL (Utrecht).

Dr. J. H. JONGKEES (Bussum).

Dr. A. N. ZADOKS-JOSEPHUS JITTA (Amsterdam).

XXXVII 1950,
TWEEDE GEDEELTE.

AMSTERDAM

UITGAVE VAN HET GENOOTSCHAP

1950

DE ROMEINSCHE MEDAILLONS VAN VELP

door

Dr. A. N. ZADOKS-JOSEPHUS JITTA

Een der belangrijkste numismatische vondsten in Nederland was wel degene, die in 1715 te Velp is gedaan. Daar zijn vijf medaillons van Honorius en van Placidia, († 423 en † 450) en een groot aantal gouden munten uit laat-Romeinschen tijd benevens allerlei sieradiën voor den dag gekomen. De gouden medaillons zijn in een breede, fraai bewerkte rand gemonteerd en waren aan een ketting bevestigd, zooals in laat-Romeinschen tijd gebruikelijk was. Voorbeelden zijn de weelderige halskettingen met munten en medaillons, die in Egypte zijn gevonden¹⁾.

Romeinsche medaillons zijn penningen met officieel karakter. Zij werden, in kleinen getale, aan de munt geslagen en door den keizer bij speciale gelegenheden aan eenige bevoorrechten gegeven als geschenk, eerbewijs, belooning of ook wel afkoopsom. Deze laatste functie der medaillons zal wel de oorzaak zijn, dat wij ze zoo vaak vinden in de randgebieden van het Romeinsche rijk. De in Velp gevonden schat behoorde waarschijnlijk aan een Frankischen vorst uit het begin der 5de eeuw. De hooge prijs, die de ontvangers er op stelden, blijkt uit de kostbare monturen, die ze zoo dikwijls lieten maken.

Van Kerkwijk²⁾ heeft deze vondst bestudeerd aan de hand van een aan Lacroze gericht brief van Gisbert Cuper. Deze was een bekwaam en vooraanstaand oudheidkenner uit de 2de

---

¹⁾ Zie: W. Dennison, *A Gold Treasure of the Late Roman Period* (New York 1918).

²⁾ A. O. van Kerkwijk, *Les Médaillons Romains en or de la trouvaille de Velp en 1715*, in: *Procès-verbaux et mémoires du congrès international de Numismatique* (Bruxelles 1910), blz. 29—38.

helft der 17de en het begin der 18de eeuw³⁾. Na gestudeerd te hebben in Nijmegen en Leiden en na een verblijf in Parijs werd hij op 24-jarige leeftijd benoemd tot hoogleeraar in de geschiedenis en de welsprekendheid in Deventer (1668). Toen Willem III aan het bewind was gekomen, nam hij tevens zitting in de magistraat. Als hij echter in 1681 ordinaris gedeputeerde wordt bij de Staten-Generaal, treedt hij af als hoogleeraar, om zijn volle kracht te wijden aan de binnen- en buitenlandsche politiek, waarin hij een belangrijke rol gaat spelen. Na 1706 trekt hij zich weer daaruit terug en wijdt zich voortaan te Deventer aan wetenschap en locale politiek. Zijn wetenschappelijk interesse was trouwens steeds levendig gebleven; al wat de oudheid betreft, maar vooral de munt- en penningkunde had zijn warme belangstelling. Talloos zijn de brieven, die hij wisselde met geleerden in binnen- en buitenland. Deze brieven zijn eigenlijk belangrijker dan zijn, trouwens weinige, gedrukte publicaties. Toentertijd was dat dikwijls het geval, daar de correspondentie de functie vervulde van onze tijdschriftartikelen; daarin werden nieuwe vondsten vermeld, nieuwe boekwerken besproken, nieuwe denkbeelden geopperd; daarin werden nieuwe opvattingen aan de meening van anderen getoetst en werden uitvoerige debatten gevoerd.

Zoo schrijft Cuper ook verscheidene brieven over de opzienbarende vondst van Velp⁴⁾. Thans is een brief te voorschijn gekomen, aan Johannes van den Bergh gericht⁵⁾. Dit schrijven

³⁾ Zie: Dr. A. J. Veenendaal, *Het dagboek van Gisbert Cuper* ('s-Gravenhage 1950), blz. VII—XXXII; voor Cuper als oudheidkenner zie prof. Dr. A. W. Byvanck, *Excerpta Romana II* ('s-Gravenhage 1935), blz. 35; voor Cuper als numismaticus zie: P. O. van der Chijs, *Verhandeling over de verdiensten der Nederlanders in de beoefening der algemeene munt- en penningkunde*, in: *Tijdschrift voor algemeene munt- en penningkunde* I, 1834, blz. 419 vv.

⁴⁾ Zoo geeft Dr. J. A. F. Orbaan: *Bescheiden in Italië omtrent Nederlandsche kunstenaars en geleerden* ('s-Gravenhage 1911) I 256, een brief van 17 October 1915 aan kardinaal Passonei.

⁵⁾ A. R. A., Aanw. 1e afd., 1860, no. B IV, 6. Eigenhandig oorspronkelijk. Gedateerd Campen, den 17 Dec. 1715 des avonts te 7 uyren.

Dr. Veenendaal was zoo vriendelijk mij op deze brief opmerkzaam te maken en mij er een afschrift van te bezorgen.

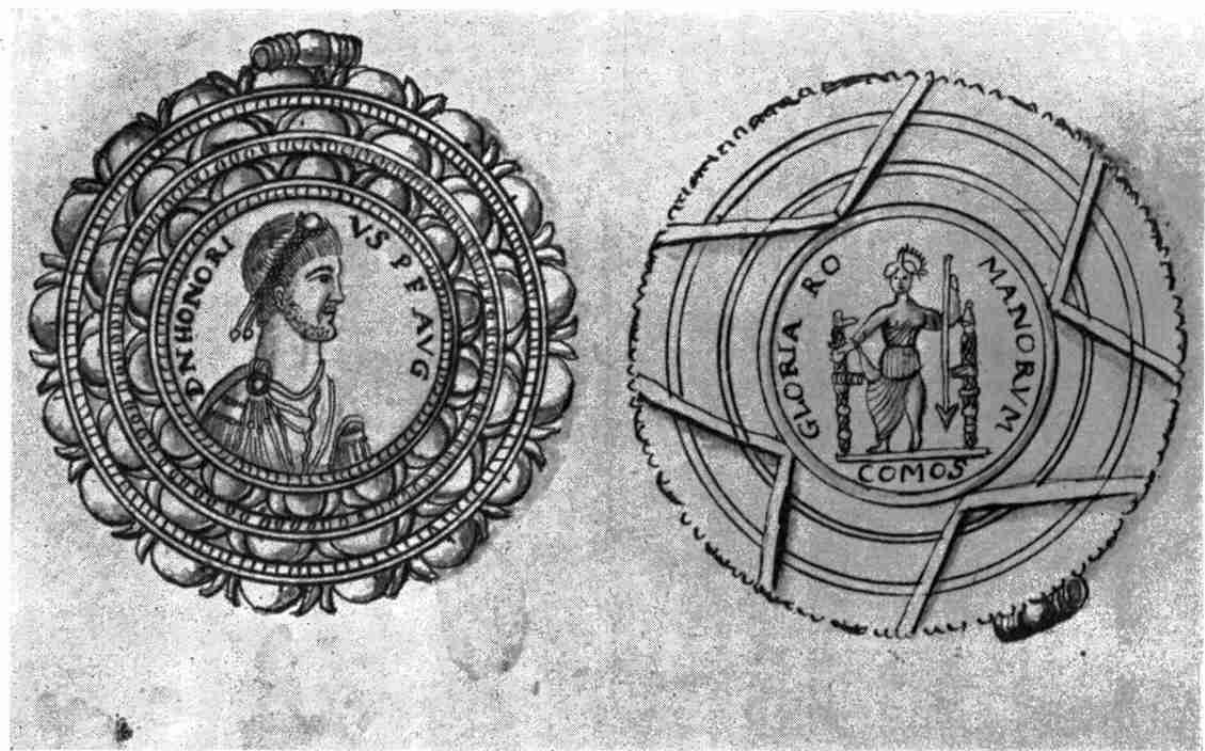
Voor Joh. van den Bergh zie *N. Ned. Biogr. Wb.* IV, k. III; A. J. Veenendaal, *Het Engels—Nederlands Condminium in de Zuidelijke Nederlanden*

biedt niet veel nieuws, maar Cuper's gezapig Hollandsch is zoo veel aantrekkelijker dan zijn wat stroeve Fransch en plechtige Latijn, dat het toch publicatie waard is. Johannes van den Bergh, burgemeester van Leiden en staatsman van beteekenis, was een geestdriftig verzamelaar van munten en gesneden steenen, die aan werkelijke belangstelling kennis van zaken paarde; uit zijn correspondentie blijkt, dat aan zijn oordeel werd gehecht. Na een uitvoerige aanhef schrijft Cuper hem het volgende:

Om dan nu te koomen tot den schadt, soo dient, dat een gemeen man, zijnde een toebacxplanter en handelaer, heeft eene seer sleghte weyde, geleghen omtrent het dorp Velp, waerin verscheyde sandheuvelen waeren. Hij heeft gemeent met het spreiden van dese heuvelen gemelte weyde voor twee jaeren beter te maeken, maer sulcx niet wel geluckende, heeft hij in dit voorjaer geresolveert die wyde te laeten *wenden*, ten eynde eene goede aerde moghte boven koomen, hetwelk men in Gelderland noemt *rioelen*. Thien arbeyders waeren daer aengeset, ruiters, soldaten en keuters. Een van die ruyters stiet in het graeven op eene hardigheid; hij menende dat het een steen was, stak nogh eens wacker daerop met de schup, en vond bij het uyttrecken, dat daer aen stad eenen gouden penning, ende daernaestastende vond een groote menighte, waerop de andere arbeyders of gravers toeschietende, quamen overeen, dat zij des avonds souden weerkomen, ende dan alle hetgeen dat vonden, onder malkander souden deelen. Soo geseyd soo gedaen, ende nae ik bericht ben door den heer van Boullon, de heer baron Spaan, die daer omtrent woond, en verstaen heeft uyt een van deese arbeiders, dat doe de aerde van dit goud was afgegaen, men vond op grond in 't ronde liggen goude kettinghen en goude armringen, dat de binnengrond bedekt was met groote goude penninge, en die men om de

---

tijdens de Spaanse-Successieoorlog 1706-1716, o.a. blz: 117 over van den Bergh als verzamelaar; hierover ook A. N. Zadoks—Jitta, in: *Oud-Holland* 1949, blz. 173-4.

vercierselen die van gout daerom zijn gedaen, magh tellen onder de gouden medaillons; daerop stonden op haare kanten dicht aeneen gevoeght seer veele kleyne goude medailles van de soonen van Constantijn de Groot, Valens, Valentinianus, Gratianus, Honorius, Placidia, Johannes en andere keyzers, keyserinnen, soo genoemde tyrannen ende werd dese schad geexstimeert op thien duisent of veele meer duysent gulden.

Ik heb twee van dese kleyne goude penninghen gekoft, waarvan elk beliep 7 gulden aen waerdye, ende mij altebeyde koste tusschen de 19 ende 20 gulden; deselve zijn van Honorius en van Valentinianus, soo wel geconserveert, als of eerst uyt de Munthe quaamen.

Wat de medaillons aengaet, daarvan heb ik er drie gesien, een bij de heer baron voornoemt van 70 of 75 gulden, de tweede bij de heer Burgemeester Menthe, van 80 of 85 gulden, ende een bij burgemeester de Groot, beloopende 140 gulden ende gaet hiernevens eene nette copie van de laatste, op welke maniere alle de andere zijn gemaakt, ende is daeronder eene Galla Placidia, Ik soude hierop veel kunnen segghen en bijbrengen, wat men in dese landstrecken al seydt van dese penninghen, te weten, waertoe die gedient hebben, hoe die daer gekoomen zijn, of het eene collectie is van een liefhebber, ende off die zijn een overblijfsel van den keyserlijken schadt, om daer van te vereeren de officiers en soldaeten die sikh wacker gequeten hadden; tot welken eynde mij het toeschijnt, dat dese groote goude penninghen wel souden kunnen gedient hebben, omdat de kringhen, aen deselve geheght, bewijzen, dat die om den hals gedraegen sijn aen linten, of wel aen halskettingen of colliers van gout, soo bij die schat mede gevonden sijn. Waerbijsegghen sommige, dat ook was eene goude kelk of beker, dat sommige doet gelooven, dat het een schadt soude zijn van een klooster, dat daer is geweest ende verwoest is in de Spaansse tijden. Nogh is aenmerkelijk, dat dit goud is gevonden op een plaats daer een van dese heu-

velen heeft gestaen, waervan te vooren gesproken is. en willen daerom sommighe, dat hier een groot keyserlijk officier van die Chienden soude zijn begraeven geweest; maer men vindt daer nogh potten nogh eenigh ander teeken van de bekende en doe gebruykelijk funerailles.

Siedaer, WelEd. Heer, wat mij voor het teghenwoordighe koomt te binnen, ende ik versoeck seer vrundlijk, dat UWel-Ed. believe te spreken met de vicomte ende mij te dienen van dersever bedenckingen over deze seltsaemhededen, ende ik versoeke te mooghen weten, of den heer vicomte wel oeyt daene overbifjselen van dien ouden tijdt, of in cabinetten of in boeken, gesien heeft, Voor mij, ik heb nu onlanghs eenen diergelijken penning, maer lang soo groot niet. in een boek van een seer geleerd Italieens heer gesien van Gordianus III, waeruyt besluyte, dat in die tydt al soodaene ver-eeringen zijn in gebruyk geweest.

De genoemde vicomte n.l. L. F. Christijn, vicomte van Ter-vuren, schrijft 3 Januari een uitvoerige brief aan Cuper; hij geeft eenige fantastische theorieën over de beteekenis van de keerzijde, wijst op een dergelijk medaillon in het boek van Carolus Patinus fol. 392 en geeft ten slotte als zijn meening te kennen, dat, daar volgens Tacitus de Romeinen in de omgeving van Arnhem zijn geweest, er wel sprake zal zijn van het graf van een Romeensch ruiters. Deze brief schijnt door een tweede gevolgd te zijn, waarin eenige correcties zijn aangebracht op de vorige theorieën. 11 Maart antwoordt Cuper ten minste op een schrijven van 20 Februari en brengt zeer verstandige bedenkingen te berde; o.a. wijst hij erop, dat deze medaillons uit een geheel andere periode zijn dan het door Tacitus beschreven tijdvak⁶⁾.

De lotgevallen van 5 medaillons heeft van Kerkwijk zorgvuldig nagegaan. De Honorius van baron van Spaen kwam via de verzameling van den graaf van Thoms, door prins Willem IV aangekocht, in het Kon. Penningkabinet (plaat III). Beide andere

⁶⁾ A. R. A., Aanw. 1e afd., 1860, No. B IV, 6. Afschrift.

kwamen in het Cabinet des Médailles, maar één ervan is bij de diefstal van 1831 verdwenen en is slechts uit een 18de-eeuwsche teekening bekend. De medaillons van Galla Placidia zijn in het Cabinet des Médailles en in het Kon. Penningkabinet gekomen; het eerste is waarschijnlijk datgene, dat, met de stadhoudelijke verzameling in het Kon. Penningkabinet gekomen, in 1870 is ingeruild tegen Nederlandsche stukken, een ruil, die wel teekennend is voor de belangstelling in dien tijd!

Wij kunnen hier nog eenige bijzonderheden aan toevoegen. Het Honorius-medaillon van burgemeester de Groot, waarvan Cuper aan zijn brief een wel zeer onbeholpen teekening toevoegt (blz. 88), is datgene, dat thans nog in Parijs is. Volgens den oudheidkenner IndeBetouw behoorde het echter aan Burgemeester de Vree. IndeBetouw had zich op verzoek van den Amsterdamschen muntverzamelaar van Damme⁷⁾ in 1796 in verbinding gesteld met den executeur van de boedel van mej. Menthe om het exemplaar te vinden, dat aan burgemeester Menthe had behoord. Pas in 1802 vindt hij het bij de familie Brantsen, die geenszins genegen blijkt er afstand van te doen. In 1788 was van Damme trouwens in rechtstreeksch contact met de Brantsen's, die hem dan schrijven, dat Vosmaer ook vergeefs getracht heeft het voor de prinselijke verzameling te verwerven⁸⁾. Dit moet het uit Parijs verdwenen stuk zijn.

Over de medaillons van Galla Placidia leeren ons de brieven van den philisooph en oudheidkenner Hemsterhuis, directeur van 's Prinsen Kabinet, aan denzelfden van Damme allerlei⁹⁾ 4 Maart 1780 schrijft hij, dat hij een dergelijke Galla Placidia, als de Prins heeft en van dezelfde vondst afkomstig, in handen

---

⁷⁾ Brieven IndeBetouw aan van Damme, Museum Meermanio-Westreenianum hs. 127, eigenhandig oorspronkelijk. Voor van Damme zie: Mr. J. van Kuyk: *Geschiedenis van het Koninklijk Kabinet van Munten, Penningen en Gesneden Steenen te 's-Gravenhage* ('s-Gravenhage 1946), blz. 6.

⁸⁾ Brieven Brantsen aan van Damme, Museum Meermanio-Westreenianum hs. 127, eigenhandig oorspronkelijk. Voor Vosmaer zie: Mr. J. van Kuyk, a.h.w., blz. 2.

⁹⁾ Brieven Hemsterhuis aan van Damme, Museum Meermanio-Westreenianum hs. 128, eigenhandig oorspronkelijk. Voor Hemsterhuis zie: Mr. J. van Kuyk, a.h.w., blz. 2.

heeft. Hij vraagt de aan van Damme geleende onuitgegeven brieven van Cuper terug om het stuk met een afbeelding, die daar voorkomt, te vergelijken. Hij zendt tevens copieën van twee briefjes, bij het medaillon en bij een gouden munt van Gratianus behorende, die volgens hem Cuper's handschrift vertoonen; hij concludeert eruit, dat het medaillon in Cuper's bezit is gekomen na het schrijven van den brief aan Lacrose. Tevens biedt hij het van Damme aan in ruil voor 3 bepaalde Grieksche gouden munten of voor 80 dukaten (f 400) te koop. 6 Maart zendt hij de betreffende brief van Cuper terug met de mededeeling, dat de afbeelding dezelfde is als de gepubliceerde n.l. van het exemplaar van baron van Spaen, door diens zoon aan den Prins gegeven ¹⁰⁾. Eenige dagen later dringt hij op een beslissing aan en voegt er aan toe, dat, ware dit stuk op een publieke verkoopung verschenen, hij er wel 100 halve ridders (f 700,—) op had moeten bieden voor het kabinet van den Prins. Hoewel meegesleept door zijn begeerte naar „Grieksch goud” voelt hij blijkbaar toch, dat zijn optreden in deze niet geheel correct is. In een post-scriptum dringt hij er n.l. op aan, dat zijn naam strikt geheim gehouden wordt, daar men hem anders kwalijk zou nemen, dat hij dit stuk niet voor het Prinselijk kabinet heeft aangekocht! 19 Maart stuurt hij het stuk, waarvan hij, naar hij beweert, noode scheidt. 22 Maart deelt hij de aankomst van het „zakje” mede en geeft zijn teleurstelling te kennen, dat van Damme de Grieksche munten niet heeft willen afstaan; hij feliciteert echter met de aanwinst en geeft tevens Cuper's brieven aan van Damme in vollen eigendom.

Waarschijnlijk is het dit medaillon, dat een jaar later door van Damme in ruil wordt aangeboden aan den bekenden Franschen verzamelaar d'Ennery; daar er bij het eerste ruilobject al moeilijkheden komen, worden de onderhandelingen echter afgebroken ¹¹⁾. Zoo vinden wij het weer op de veiling van de verzameling van Damme in 1808, waar het door 's Lands Penningkabinet voor

¹⁰⁾ Deze gift noemt ook IndeBetouw in zijn bovengenoemden brief van 1796.

¹¹⁾ Brieven d'Ennery aan van Damme, Museum Meermanno-Westreenianum hs. 127, eigenhandig oorspronkelijk.

f 275,— wordt aangekocht. Aan de strikte geheimhouding, van Damme op het hart gedrukt, zal het wel te wijten zijn, dat van Westreenen in de catalogus (no. 226) ten onrechte schrijft, dat dit exemplaar bij Cuper is afgebeeld, aan Spaen heeft toebehoord en dat onbekend is, door wiens handen het toen is gegaan. Het bij Cuper afgebeelde exemplaar-Spaen is in het bezit van den Prins en daarna van het Kon. Penningkabinet gekomen en is thans hoogstwaarschijnlijk te Parijs. Het exemplaar-van Damme is door hem van Hemsterhuis gekocht en heeft waarschijnlijk aan Cuper toebehoord. Zoo geven de lotgevallen van deze medaillons tevens een aardig kijkje achter de coulissen van het verzamelwezen!
